

ellenőrzése, a kóborlók begyűjtése. 2. A standok szabályos felállításának ellenőrzése; minőség-ellenőrzés; árdrágítások megakadályozása; az engedély nélküli koldulók bekísérése; az árusításra nem jogosultak feljelentése.

- ¹⁹ BKML IV. 1504. h/2. 484–495. p. A/ Belső commissariusi hivatal kezelése és számadása alá tartozik a katonaság számára szükséges zab, széna, szalma és forspont (előfogat, igavonás) szolgáltatások biztosítása. B/ A strázsamester fő kötelezettsége a közbiztonságra, csendességre és a jó rendre való vigyázás, így különösen: éjjeli őrk szemmel tartása; kóborlók begyűjtése; kurtakocsmák, prostituáltak, tolvajok, orgazdák felderítése; vásárok rendjének felvigyázása: koldulók begyűjtése, vásári tolvajok felderítése, tűzvédelem, vásári mértékek ellenőrzése. C/ Udvari gazda feladata: tisztaságra vigyázni a Városházán és a vendégszobákban; városi kocsisok, kocsik, lovak felügyelete; Városháza feletti gondnoki feladatok ellátása: fűtés, kémények állagának és biztonságának biztosítása, lovaknak takarmány biztosítása stb.
- ²⁰ BKML IV. 1504. a/2. Szilády Károly által készített másolat az 1775–1783 évi jegyzőkönyvből, II. LXV.
- ²¹ BKML IV. 1504. h/2. 333–334. p.
- ²² BKML IV. 1504. h/2. 342–343. és a/1822. II. 122. p.
- ²³ BKML IV. 1504. h/2. Az 1774. évi tanácsülési jegyzőkönyv 454. oldalán lévő szöveg alapján, 25. p.
- ²⁴ Hornyik: i. m., 85–87. p.
- ²⁵ BKML IV. 1504. a/1815–16. 114–115. p.
- ²⁶ 1840:16. tc. 1–2. §
- ²⁷ Mezey Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet* (Budapest, 1997, 246. p.)
- ²⁸ Végváry Annamária: *Adalékok a Tabán történetéhez* (Budapest, 2000, 30–31. p.)
- ²⁹ BKML IV. 1504. b/76. 787–788. Balla János kivonata az 1761–1767. évi tanácsülési jegyzőkönyv 301. lapjáról.
- ³⁰ BKML IV. 1504. h/2. 173–174. p.
- ³¹ A szabály megszövegének 25 forintot kellett fizetniük, vagy ugyanennyi botütést elszenvedniük.
- ³² Völgyesi Levente: *Kecskemét mezőváros állami egyházi és kisebbségügyi szabályozása a XVIII. és XIX. század fordulóján*. In: Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae tom. XXXVIII

- XXXIX, Budapestini, 2001–2002. 120. p.
- ³³ BKML IV. 1504. h/2. 349–350. p.
- ³⁴ Hornyik: i. m., 19–20. p.
- ³⁵ BKML IV. 1504. a/2. Szilády Károly által készített jegyzőkönyvi másolat II. LXV.
- ³⁶ Uo.
- ³⁷ BKML IV. 1504. h/2. 525–526. p.
- ³⁸ BKML IV. 1504. h/2. Az 1774. évi tanácsülési jegyzőkönyv 419. oldalán lévő bejegyzés másolata, 25. p.
- ³⁹ BKML IV. b/76. 790. p. Balla János kivonata az 1794–96. évi tanácsülési jegyzőkönyv 171–186. lapjáról.
- ⁴⁰ BKML IV. 1504. a/2. Szilády Károlynak az 1775–83. évi jegyzőkönyveinek másolata II.LXV.
- ⁴¹ BKML IV. 1504. b/76. 787–788. p. Balla János kivonata az 1761–67. évi tanácsülési jegyzőkönyv 301. lapjáról.
- ⁴² BKML IV. 1504. h/2. Az 1790. évi tanácsülési jegyzőkönyv 89. oldalán lévő 140. tételszám alatti bejegyzés másolata, 40. p.
- ⁴³ BKML IV. 1504. b/76. 897. p. Balla János kivonata az 1798–1800. évi tanácsülési jegyzőkönyv 72. lapjáról.
- ⁴⁴ BKML IV. 1504. h/2. 186–187.
- ⁴⁵ BKML IV. 1504. h/2. 191. p.
- ⁴⁶ BKML IV. 1504. h/2. 255–256. p.
- ⁴⁷ Iványosi-Szabó: i.m. 112.
- ⁴⁸ BKML IV. 1504. h/2. 327–328. p.
- ⁴⁹ BKML IV. 1504. h/2. 355–356. p.
- ⁵⁰ BKML IV. 1504. h/2. 358–362. p.
- ⁵¹ BKML IV. 1504. h/2. 367. p.
- ⁵² BKML IV. 1504. h/2. 455. p.
- ⁵³ BKML IV. 1504. h/2. 469. p.
- ⁵⁴ BKML IV. 1504. h/2. 479–480. p.
- ⁵⁵ BKML IV. 1504. h/2. 510–511. p.
- ⁵⁶ BKML IV. 1504. a/2. Szilády Károly által az 1775–83. évi jegyzőkönyvből készített másolat II. LXV.
- ⁵⁷ BKML IV. 1504. a/1. 21. p.
- ⁵⁸ BKML IV. 1504. a/1. 57–58. p. 1691. június 24.
- ⁵⁹ BKML IV. 1504. h/2. 309–311. p.
- ⁶⁰ BKML IV. 1504. h/2. 506–510. p.
- ⁶¹ BKML IV. 1504. a/1848. 37. számú határozat.

Az intézményesített gyűjtemény, a múzeum

Magyarország kezdetben nem mutatott lemaradást a múzeumügyben a többi európai államhoz képest. A Magyar Nemzeti Múzeum¹ megalakulása a 19. század elején a nagy nemzeti múzeumok kialakulásának idejére tehető.² Szervezeti felépítése – a sokféle gyűjtemény egyben tartása – éppúgy, mint nemzeti jellege is a kor sajátosságait hordozta magában.

A magyar múzeumügyet a kiegyezést követő időkig a Nemzeti Múzeum és annak gyűjteményei jelentették. A század utolsó harmadáig nem valósult meg az egyes szakmúzeumok kialakulása, 1836 után nem született a múzeumügyre, irányításra vonatkozó törvény, s a muzeológia terén is csekély fejlődés mutatkozott.³

Az első magyar törvény a múzeumból 1807-ben született meg,⁴ amely jogilag elismeri Széchényi Ferenc felajánlását. Az 1808-ban elfogadott törvény⁵ a múzeum alapítását szolgáló alap gyűjtésére szólította fel az összes vármegyét.

A Nemzeti Múzeum jelentősége egyre növekedett, ezt bizonyítja az 1812-es „kincsrendelet”, amely meg-

Fejtl Írisz

A magyar múzeumi rendszer törvényi szabályozása 1881 és 1949 között

változtatta az addig érvényben lévő szabályt, miszerint minden érték az uralkodó tulajdonát képezi. A rendelet kimondta, hogy a múzeumnak joga van válogatni.⁶ Ezt követően 1827-ben nagyarányú felajánlásokat cikkeltek be.⁷ A leglényegesebb döntést az 1832–1836. évi országgyűlés fogadta el.⁸ Ennek eredményeként sikerült felépíteni a múzeum épületét az egykori Batthyány-majorsági telken. Az alapkötetével (1836) és

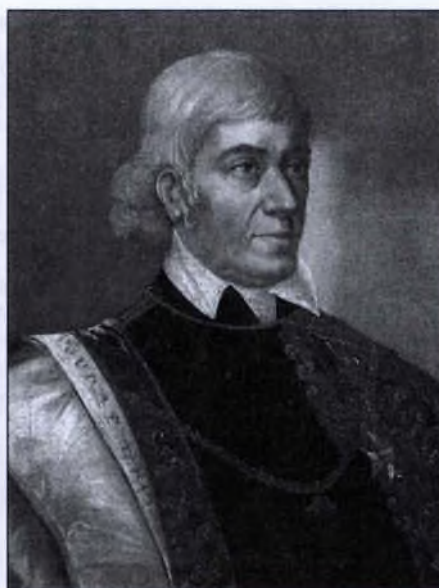
az építkezés (1836–1847) után az első kiállítás 1847-ben nyílt meg. Az 1848. március 15-i események egyik helyszíne a múzeumkert volt, később a Felsőház a díszteremben ülésezett. Kossuth is fontosnak tartotta, hogy a sáncásáznál talált leletek a múzeum tulajdonát, vagyis a nemzet tulajdonát képezzék. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc során elnyert kitüntetett szerepét 1849 és 1867 között, az önkényuralom korában elveszítette. A Nemzeti Múzeumot adóval sújtották, működési feltételeit korlátozták. Hasonlóan a Tudományos Akadémiához, amely csak 1858-ban tarthatott először nagygyűlést, s 1859-ben alakult meg az Archeológiai Bizottsága. A Bizottság megalakulása előtt a régészeti és művészettörténeli felügyeletet a K. K. Centralkommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmäler látta el.⁹

A múzeum tárgyi anyagának gyarapodása az 1860-as években elsősorban Xantus János és Reguly Antal küldeményeinek köszönhető, a könyvtár állománya pedig a rendszeressé váló kötelespéldány-beszolgáltatások által növekedett.¹⁰

A reformkorban és az önkényuralom korában a kiállítások és a még tudományként „nem létező” muzeológia terén nem következett be jelentős fejlődés, ami a belpolitika gátló, megszorító jellegéből következett. Az eredményekhez hozzátartozik azonban a képtár kialakítása a múzeumon belül (1846), valamint a Kubinyi Ágoston által magyar nyelven írt, új gyarapodási napló bevezetése, amely már évszámot, darab- és tételszámot is tartalmazott. Magyarország első régészeti ásatása 1848-ban kezdődött a székesfehérvári királysírok feltárásával.¹¹

A dualizmus kultúrpolitikája és az 1881:39. törvénycikk

A kiegyezést követően a kultúrpolitika az oktatásra és a tudományos, valamint a kulturális intézményrendszerre egyaránt kiterjedt.

Gróf Széchenyi Ferenc

A Magyar Országos Széchenyi Könyvtár alapító levelének két oldala

Az intézmények köre bővült, a szellemi élet fellendült, a kultúra tagoltsága nőtt. 1867-ben újjáélesztették a Vallás-és Közoktatásügyi Minisztériumot (a továbbiakban VKM) – ahol otthonra talált a magyar múzeumügy –, élén olyan kiválóságokkal, mint Eötvös József, Trefort Ágoston, Csáky Albin vagy Wlassics Gyula. Ekkor a VKM IV. Tudományos és felsőoktatási csoportjának IV/2. ügyosztálya foglalkozott a múzeumokkal.¹² Ide tartozott a Nemzeti Múzeum, az Erdélyi Nemzeti Múzeum és a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége.

A korszak nagy hiányossága, hogy nem született a múzeumügyre vonatkozó törvény. A közgyűjtemények sorában első helyen továbbra is az Országos Széchenyi Könyvtár és a Magyar Nemzeti Múzeum állt. A „múzeumpolitika” egyet jelentett a Nemzeti Múzeum rendszeres állami dotációjával és a múzeumépületek emelésére szánt összegek biztosításával.¹³

Fejlődés a szakosodott múzeumok megszületésében mutatkozott. A kiválás folyamatát egyrésről a Nemzeti Múzeum egyes gyűjteményeinek gyarapodása, másrésről a millenniumi ünnepségsorozatra összegyűjtött tárgygömbök gyorsították fel. A 19. század utolsó harmadában és a 20. század elején alakult meg több jelentős, ma is működő országos múzeum. A sort 1872-ben az Iparművészeti Múzeum nyitotta,¹⁴ ezt követte a Közlekedési és a Mezőgazdasági Múzeum 1897–1898-ban,¹⁵ majd a Szépművészeti Múzeum 1906-ban. 1887-ben a főváros is létrehozta saját múzeumát, a mai Budapesti Történeli Múzeum elődjét, a Fővárosi Múzeumot az Aquincumi Múzeummal együtt.¹⁶ A Nemzeti Múzeum ethnographiai osztálya (a Néprajzi Múzeum előfutára) 1872-ben jött létre.¹⁷

A kor szellemi áramlatai – a romantika, a nacionalizmus, a historizmus – hívták életre a különböző emlékházakat és -szobákat, az emlékmúzeumokat.¹⁸ A főváros példáját követve a nagyobb városok múzeumokat alapítottak,¹⁹ illetve át-

vették a korábban a társadalmi igényhez igazodva alapított múzeumok kezelését.²⁰ A vidéki múzeumok általában régészeti, néprajzi és helytörténeti gyűjteményekkel rendelkeztek.²¹ A több tucat kis helyi múzeum azonban nem szolgálta ki sem a közművelődést (a szakértelem és finanszírozás hiánya miatt), sem a helyi tudományos életet. A vidéki múzeumok a fővárosi tudományos intézményrendszer színvonalát nem érték el.

A műemlékek fenntartásáról 1881-ben szentesített és kihirdetett 1881:39. tc. a korszak jelentős vívmánya. Az intézményes műemlékvédelem, a szervezett megőrzés kialakulásának a francia forradalom²² és a napóleoni háborúk (itáliai hadjárat)²³ adtak lendületet. A 19. századig jogi értelemben a magántulajdon erősebb volt a köztulajdonnál, de a nemzetek öntudat-

A Magyar Nemzeti Múzeum a reformkorban (Rudolf Alt metszete)

ra ébredésével párhuzamosan az építészeti örökség is nemzeti vagyont képezett. Az első magyar műemlékvédelmi törvény a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alá helyezte az ingatlanvagyon gondozását.²⁴ A műemlék: „a földben vagy a földszinén lévő minden olyan építmény és tartozéka, mely történeti vagy művészeti emlék becsével bír”. Aki ilyen épületet fedezett fel, büntetés terhe mellett köteles volt bejelenteni. A hatóságilag „fenntartandónak” nyilvánított épületet a tulajdonosa saját költségén volt köteles megőrizni, bármilyen javításhoz, bővítéshez a vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélye kellett. A „föld alatt gyanított” műemlékek esetében a miniszter ásatást rendelhetett el.²⁵

A törvényben megjelenik a kisajátítás fogalma, a magántulajdon alárendelése a nemzeti érdekeknek. A miniszter a megóvás céljából véglegesen vagy ideiglenesen kisajátíthatta a földterületet és annak tartozékait. A tulajdonost bírói becslés szerint kártalanították.²⁶

A törvény büntető határozatai egyes esetekben 5–100 forintig terjedő, illetve súlyosabb esetben 50–500 forintig terjedő bírságot szabhattak ki (rongálás, lebontás esetében). A behajtott bírság a műemlékek fenntartására szolgáló alapba került.²⁷

A törvénnyel létrehozták a vallás- és közoktatásügyi miniszter tanácsadó testületét, a Műemlékek Országos Bizottságát. A testület a miniszter által kinevezett elnökből, előadóból, titkárból és 10–20 rendes, valamint levelező tagból állt, akik 5 évre kaptak megbízást. A műemlékek felügyeletét a tagok által biztosították. A költségeket (tatarozás, helyreállítás) az e célra évente megszavazott országos javadalomból, illetve (egyházi tulajdon esetében) az egyházak fenntartására rendelt forrásokból fedezték.²⁸

A törvényt már a parlamenti vita során is élesen bírálták, mondván: leszűkítve foglalkozik a történeti és művészeti értékekkel. Az ingóságokkal egyáltalán nem foglalkozik, és nem gondoskodik a végrehajtás anyagi alapjairól.²⁹ Az ingó emlékek védelméről 1908-ban készített törvényjavaslatot a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége,³⁰ amit 1911-ben módosítottak, parlamenti vitájára azonban már nem került sor.

Az egyes szaktudományok kialakulásával párhuzamosan a múzeumok is szakosodni kezdtek, bázisai lettek a régészetnek, néprajznak, numizmatikának, művészettörténetnek. Megjelentek az első anyagközlő katalógusok, az állagvédelmi módszerek csírái, de a kiállítások tartalmi és esztétikai fejlődése elmaradt.³¹

Az Osztrák–Magyar Monarchián belül Magyarországon nem létezett tudománypolitika, így nem létezhetett múzeumpolitika sem. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának és Főfelügyelőségének feladata a gyűjtemények felé elsősorban a szakmai segítségnyújtás, a miniszter felé a tanácsadás volt. Nem lehetett a múzeumpolitika eszköze, nem lehetett irányítója, nem csak a szükséges jogosítványok, hanem a múzeumügyre vonatkozó elképzelések hiánya miatt. A korszakban nem volt lehetőség az ágazat összefogására, csupán elszigetelt kezdeményezések jellemezték. Az I. világháború alatt a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának és Főfelügyelőségének tevékenysége fokozatosan elhalt. 1922-ben véglegesen megszüntették.³²

A Tanácsköztársaság múzeumpolitikája – az első kezdeményezések a múzeumügy korszerűsítésére

A régi rend felszámolására irányuló törekvés, amely az I. világháború okozta borzalmakból fakadt, a kultúrára is vonatkozott.³³ A polgári demokratikus forradalom néhány hónapja nem hozott változásokat a múzeumügyben. A kormány főként az oktatásüggyel, az elemi és középiskolai reform végrehajtásával foglalkozott.³⁴ Ami a múzeumokat illeti, a legfontosabb teendők javaik megóvására redukálódtak.

Változást – legalábbis papíron és elvekben – a Tanácsköztársaság kultúrpolitikája hozott. A Tanácsköztársaság múzeumokat irányító szerve, a *Művészeti és Múzeumi Direktórium* 1919. március 21-én kezdte meg működését, ezzel egyidejűleg a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége megszűnt.³⁵ A Direk-

tórium létrehozásának és funkciójának alapját a Forradalmi Kormányzótanács által hozott „A műkincsek államosításáról” szóló rendelet jellegű határozat rakta le. A *Vörös Újság* tudósítása tette egyértelművé az új célokat: „A proletárdiktatúra rátette kezét a múzeumokra is, hogy azokat a népművelés szolgálatába állítsa. [...] Közkinccsé válnak és a munkásság céljait fogják szolgálni. [...] A múzeumok összehordott anyaga [...] furcsaságok és ereklyék tömkelegéből áll és csak nagy ritkán bukkan elő az emberiség történetére igazán fontos adalék. [...] Közönvéseges történethamisítás volt minden múzeum, ahol pompázó termek mutatták be az egyes korok »kultúráját«, valójában pedig a kizsákmányoló dűslakodó életéről vettünk csak tudomást. [...] A királyi és grófi, püspöki paloták mellé ne szégyelljék odaállítani az ugyanabból a korból való páriák »szemétdombféle lakhelyeit.«”³⁶

A Direktórium tevékenysége nem csupán a műkincsek felkutatására és állami tulajdonba vételére vonatkozott (bármilyen kárpótlás nélkül). A múzeumok tudományos tevékenységét és belső struktúráját is felülvizsgálták, s népművelő szerepük átalakítását, az intézmények zárt jellegének megszüntetését akarták elérni. A testületet először Pogány Gábor, később Antal Frigyes vezette.³⁷ A Direktórium olyan fiatalemberekből állt, akik a kulturális élet reformját akarták megvalósítani.

A múzeumi terület átszervezése a Nemzeti Múzeum egyes osztályainak önállósodását és belső szerkezetének átalakítását jelentette.³⁸ A Magyar Nemzeti Múzeum elnevezést a *Művelődéstörténelmi Múzeum* váltotta fel, ami sértette az intézmény hagyományait.³⁹ A múzeum néprajzi osztályából kívánták létrehozni a Néprajzi Múzeumot, majd 1919 júniusától a Néptudományi Intézet és Múzeum terve került elő.⁴⁰ A Direktórium Budapesten kívül Újpesten, Óbudán és Rákospalotán is tervezte múzeumok felállítását. Ezen kívül egy kommunista proletármúzeum alapítását is tervbe vette, sőt létrehozását meg is kezdte.⁴¹

A múzeumi népművelés bevezetésének érdekében tett első intézkedés a múzeumok nyitvatartási idejének megváltoztatása volt; elrendelték a délutáni nyitvatartást. A szervezett múzeumlátogatás csírái is megjelentek; múzeumi munkástanfolyamokat rendeztek, tárlatvezetéseket tartottak, tanulmányi kirándulásokat indítottak üzemi dolgozók részére.⁴²

A műkincsek államosítását a március 26-án életre hívott *Műkincseket Társadalmisító Bizottság* végezte vidéken és Budapesten egyaránt. Zár alá helyezték a Nemzeti Múzeumban és a Szépművészeti Múzeumban lévő letétes⁴³ tárgyakat, sőt a bankok széfjeinek értékeit is begyűjtötték. 1919 júniusában az államosított tárgyak

számát 6000–7000 darabra becsülték.⁴⁴ Ezekből a műkincsekből a Műcsarnokban rendeztek kiállítást,⁴⁵ amelynek második fordulójára – az iparművészeti tárgyakból – már nem kerülhetett sor, a Peidl-kormány közoktatásügyi minisztere 1919. augusztus 5–6-án elrendelte az 1919. március 21-ét megelőző állapotok visszaállítását. A Tanácsköztársaság bukását követően a múzeumi élet szereplői ellen is megindultak a fegyelmi eljárások és kezdetét vette a „tudósüldözés”.⁴⁶

A Tanácsköztársaságban a műkincseket, a múzeumot, a kultúrpolitikát állami ügynek tekintették. Ekkor jelent meg Magyarországon az állami múzeumpolitika, centrális formában, de ugyanakkor szakmai alapokon nyugvó decentralizált múzeumirányítással (szakmák szerinti szétválasztással) karöltve. A mintát az MSZDP által kidolgozott kultúrpolitikai elvek szolgáltatták.

Gróf Klebelsberg Kuno

Klebelsbergi kultúrpolitika: az 1922:19. törvénycikk és az 1929:11. törvénycikk

Klebelsberg Kuno 1922-ben, a vallás- és közoktatásügyi miniszteri székbe kerülésekor⁴⁷ új kultúrpolitikát vezetett be, ami stratégiai ágazattá vált. Klebelsberg kulturális programja nagy jelentőséget tulajdonított a közgyűjteményeknek: „*Hangoztatják, hogy napjainkban a múzeumoknak egyik főhivatása, hogy a tömegek műveltségét, ízlését emeljék. Magam sem zárkózom el e törekvések jogosságától, de túlzott optimizmusától óva intenek. Nagy múzeumaink szintje és a tömeg átlagos műveltsége között túl nagy ahhoz a távolság, hogy a múzeumokban látottak az alsó néprétegek valódi szellemi tulajdonává lehessenek.*” „...a nagy múzeumok igazi közönsége ellenben (a népmúzeumok ellenében) a szakembereken kívül az intelligencia, amely a tudósokkal együtt képviseli a nemzetek mindenkori művelődését.”⁴⁸

A miniszter tisztában volt a kor szakmai kihívásaival, igényeivel, az ország múzeumainak lemaradásával: „...a múzeum- és könyvtárügynek legújabb fejlődése úgy a könyvtár embereivel, mint a muzeológussal szemben mindig nagyobb igényeket támaszt. A szakszerű gyűjtés, a gyűjtött anyagnak tudományos feldolgozása, instruktív és tetszetős kiállítása kimeríti az egész munkaerőt...” „Vidéki múzeumaink annyira elvannak forgácsolva, annyi a törpe és oly kevés az igazi múzeum, hogy csak kevés főhivatású állást lehetett szervezni. Ha elforgácsolt anyagunkat sikerülne néhány nagyobb regionális múzeumban egyesíteni s ezek anyagát az illető vidéken tervszerű gyűjtéssel kiegészíteni, akkor további állások rendszeresítésére nyíl-

nék indokolt alkalom.”⁴⁹ „Művelődési politikánk égető feladata lenne továbbá a Nemzeti Múzeum természet-tudományi és néprajzi gyűjteményeinek, meg régiség-tárának önállósítása s az így létesülő külön múzeumok számára egy-egy külön palota emelése.”⁵⁰ Válasza a kihívásokra az Országos Magyar Gyűjteményegyetem felállítása lett.⁵¹

Az intézmény szervezetébe tartozott a Magyar Királyi Országos Levéltár, a Magyar Nemzeti Múzeum az Országos Széchényi Könyvtárral, az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum.⁵² A Gyűjteményegyetemmel akarták megvalósítani a közgyűjtemények központi irányítását.⁵³ A szervezet tanácsának összetétele a következő volt: az intézetek első tisztviselői és a Nemzeti Múzeum osztályainak vezetői, öt évre meghívott, összesen tíz egyetemi vagy műegyetemi tanár, öt évre meghívott öt műértő.⁵⁴ Szigorú előírások vonatkoztak az intézetek személyzetére. Az állomány a tudományos tisztviselőkből, a tudományos és műszaki segéd személyzetből és a közigazgatási személyzetből tevődött össze. A tudományos tisztviselők mindegyikének valamilyen egyetemi doktorátussal kellett rendelkeznie. A segéd személyzetben belül alkalmaztak már restaurátorokat, konzervátorokat, fényképészeket is.⁵⁵ A törvény megkövetelte könyvtárnoki, levéltárnoki és múzeumi tisztviselői gyakorlati tanfolyam elvégzését és szakvizsga letételét: „A törvény életbelépte előtt három évvel s azután alkalmazott tudományos tisztviselők kötelesek a tanfolyamot látogatni és a záróvizsgát, mely egyben gyakorlati szakvizsga, sikeresen letenni. Aki e kötelességnek két év alatt nem felel meg, a szolgálatból elbocsátandó.”⁵⁶ A törvény vegyes és átmeneti rendelkezései között található egy lényeges megállapítás: „A vidéki közgyűjtemények ügyeinek rendezéséről a vallás- és közoktatásügyi miniszter köteles külön törvényjavaslatot a nemzetgyűlés (országgyűlés) elé terjeszteni.” Erre azonban csak hét évvel később, 1929-ben került sor.

A gondok a Gyűjteményegyetem felállítása után is megmaradtak, maga Klebelsberg is több esetben emlegette őket: „Nemzeti Múzeumunk helyszűke miatt kritikus helyzetbe került.”⁵⁷ Vagy: „Szépművészeti Múzeumunk [...] el van néptelenedve.” „...értékes, szép anyag felállítása még mindig késik.”⁵⁸ 1926-ra sem javult sokat a helyzet: „Mindig vérzik a lelkem, ha látom Nemzeti Múzeumunk egyes tárainak derék, nagytudású tisztviselőit teljesen lehetetlen elhelyezési viszonyok között küszködni, ahol nemcsak a kiállítási tárgyakra nincs megfelelő hely, hanem ahol nagy, rendszeres gyűjteményt sem lehet felállítani és ahol nincsenek laboratóriumok a tudományos munkára...”⁵⁹

Hiába fordították a GDP 9–10%-át a kultúrpolitikára, a növekvő infláció miatt a költségvetésből az 1920-as években nemcsak a gyűjtemény gyarapítására, hanem fűtésre sem futotta.⁶⁰ Klebelsbergnek hathatóan kellett érvelnie a vallás- és közoktatásügyi tárca költségvetéseinek megszavazásakor.⁶¹ Az autonómiát kapott intézmények a közös gazdálkodás miatt a

gyakorlatban csak kevésbé érvényesíthették önállóságukat. A folyamatos költségvetési hiány és a felhalmozódott adósság miatt a Tanács több, csatlakozni kívánó intézményt elutasított, maga az önkormányzat pedig a gazdasági világválság után fenntarthatatlanná vált. Ráadásul a Gyűjteményegyetem Tanácsa csak a tudományosság és szakszerűség felett örködött, részletkérdésekben nem volt illetékes. Az 1930-as évek elején a Gyűjteményegyetem nevét Magyar Nemzeti Múzeumra változtatták, megszüntették a tanácsüléseket és az önkormányzatot (egyben az autonómiát és a bírói jogvédelmet is).⁶²

A nem az országos Gyűjteményegyetem szervezetébe tartozó közgyűjtemények helyzetét szabályozta az 1929:11. törvénycikk a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéséről. Már a törvény neve is arról árulkodik, hogy ez nem egy átfogó múzeumi szabályozás volt, viszont kifejezetten szakmai jellegű; ez tekinthető az első szakmai múzeumi törvénynek. A törvény az 1881:39. tc. mulasztásait (ingó javak) és az 1922-ben megszüntetett Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelőségének tevékenységi körét volt hivatott pótolni, meglehetősen sok idő – 41, illetve 7 évnyi kihagyás – után.

A törvény a szakmai felügyeletet megosztotta a vallás- és közoktatásügyi miniszter, az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa és a Gyűjteményegyetem „közgyűjtemények felügyeletére hivatott szervei” között. Az ezzel kapcsolatos ügyviteli tennivalókat a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójára bízta. A közgyűjteménnyé nyilvánítást csak a vallás- és közoktatásügyi miniszter végezhetette, ha pedig a tulajdonos veszélyeztette, vagy a nyilvánosság elől huzamosabb ideig elzárta gyűjteményét, a miniszter vezető kirendelését, súlyosabb esetben a gyűjtemény állami kezelésbe vételét rendelhetette el (az intézkedés ellen a tulajdonos panaszt emelhetett a bíróságon, de gyűjteményét megfelelő biztosíték mellett visszakaphatta anélkül is).⁶³ A törvényhatóságok és községek kötelességei között szerepelt a gyűjtemény őrzése, a leltározás, évi munkaterv és részletes jelentés készítése. A közgyűjtemények fejlesztésére a Nemzeti Múzeum által kezelt Közgyűjtemények Országos Alapja szolgált.⁶⁴

A törvény biztosította a múzeumoknak a folyamatos ásatás és a kisajátítás jogát. A tulajdonost minden esetben kárpótlás illette, még a földterületén talált muzeális javak lefoglalása esetén is.⁶⁵ A lelet-bejelentési kötelezettség nem csak a (szakértő közeggel vagy anélkül végzett) ásatás során, hanem az „egyébként” talált tárgyakra is vonatkozott, ezzel is igyekeztek visszaszorítani a nagyarányú leletpusztítást. Szabályozták a kivitel (kiviteli engedély) és az eladást (a Tanács két napig elővásárlási joggal rendelkezett),⁶⁶ mindezt pedig a Tanács által összeállítandó nyilvántartási lista alapján.⁶⁷ A törvény megsértése – az 1881. évi törvénycikknél jóval súlyosabb – pénzbírság mellett akár 6 hónapig terjedő fogházzal volt büntetendő.⁶⁸ A közérdek tehát fontosabb szemponttá vált, mint a magánérdek (hasonlóan az 1848–1849-es felfogáshoz és az 1881:39. tc.-hez).

A klebelsbergi törvények jelentősége az, hogy az amatőrséget szakszerűség váltotta fel, és új tudományos generációt nevelt ki.⁶⁹ Elérte, hogy a tudományos munkát megbecsüljék, elismerjék.⁷⁰ Megteremtette a fővárosi intézmények összefogását, egységbe tömörítését, a tudományos élet intézményesítését. Az államhatalom kultúrához való viszonya is átalakult, az állam irányító szerepet vállalt, beavatkozása az 1920-as években erősödött.⁷¹

A gondokat az okozta, hogy mindezen csak a jogi háttérét alkották meg, a megvalósításra és finanszírozásra már nem futotta. Vidéken mindössze 27 múzeum működött. Csak két új múzeum épült: Debrecenben és Keszthelyen.⁷² Az intézmények helyhiánya egyre aggasztóbbá vált és a korszakban végig megoldatlan maradt. A múzeum hármas funkciója közül továbbra is a tudományos munka állt az első helyen, megelőzve a gyűjteményi és prezentációs (népművelési) feladatokat.⁷³

Hóman Bálint

Hóman Bálint kultúrpolitikája és az 1934:8. törvénycikk

Hóman Bálint, miniszterségét megelőzően, a Gyűjteményegyetem alelnöke, irányítója, majd 1923-tól a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója volt. Tudománypolitikájának lényege a tudomány elsődlegessége. A kultúrfőlény eszméjét Hóman is politikai alapnak tekintette, de „túlméretezettségével” nem értett egyet, csökkentette a kulturális kiadásokat (már az első évben 10%-kal). Szerinte a múlt politikájának nagy tévedése az volt, hogy a tudományt „fényűzési cikknek” minősítette.⁷⁴ Hóman a Gömbös-kormányban lett vallás- és közoktatásügyi miniszter. A nemzetnevelés híve volt, majd 1939-től kezdve politikája jobbra tolódott.⁷⁵

Hóman rendkívül tájékozott volt a múzeumok területén. Tudta, hogy a múzeumi munka nagy szakképzettséget igénylő feladat, ismerte a vele szemben támasztott társadalmi igényeket, a múzeumok „népművelő hivatását”,⁷⁶ ez azonban a gyakorlatban az ő minisztersége alatt sem valósult meg. Ennek az lehetett az oka, hogy miközben ismerte a kor elvárásait, a tudománypolitikai irány, az öncélú, tiszta tudomány híve volt a közművelődés-politikai iránnyal szemben, amely fő feladatának a népszerűsítő tudományos munkát, a népművelést és a gyakorlati képzést tekintette. Hóman ezt kifejezetten veszélyesnek ítélte, szerinte ez a politika a magyar nemzeti kultúra és közművelődés teljes csődjéhez vezetne. A tiszta tudomány nélkül nincs alkalmazott tudomány.

Az állami beavatkozásnak fontos szerepet szánt. Az 1934-es törvénnyel megmaradt a központi szervezet, a centralizáció. A változás abban állt, hogy a Gyűjteményegyetem, mint jogi személy megszűnt, vagyonát a Magyar Nemzeti Múzeum,⁷⁷ jogait pedig a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa vette át, alárendelve

a vallás- és közoktatásügyi miniszternek. A Tanács az egyes részkérdések tárgyalásakor kisebb tanácsokra oszlott: igazgatótanácsra, szaktanácsra és gazdasági tanácsra. A pénzek felosztását a Magyar Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala végezte.

Az átszervezés tulajdonképpen sem nagy változást, sem anyagi többletet nem hozott, s nem adott több jogot az intézményeknek. Ellenkezőleg, a kereteket szűkítette. A Magyar Történelmi Múzeumban időszakos kiállítások nem készültek,⁷⁸ a múzeum állandó kiállítása 1938-ra készült el, de igazából II. Viktor Emmanuél olasz király látogatása alkalmából gyorsultak fel a munkálatai.⁷⁹

Az átmenet (1945–1948)

A II. világháború után, 1945 és 1948 között a kultúrpolitikán belül a múzeumügy háttérbe szorult, az oktatásra fektettek nagyobb hangsúlyt. Ez a szemlélet mindhárom vallás- és közoktatásügyi miniszter tevékenysége alatt érvényesült. A másik meghatározó szempont a művelődéspolitikai gyökeres átalakítása és az „elmúlt hibás rendszerrel” való szakítás volt. A kultúrpolitikának ezt az irányvonalát követte 1945-ben minden politikai párt; az SZDP ki akarta irtani a „selejtes és mérgező álkultúrát”,⁸⁰ a Nemzeti Parasztpárt népbútítás elleni küzdelmét hangoztatta programjában.⁸¹ Az FKgP 1947-es programja tartalmazza, hogy az államnak intézményesen kell gondoskodnia a tudósok munkalehetőségeiről, és meg kell teremteni a kutatómunka előfeltételeit. De ebben a három évben a tárcák közül a VKM-nek jutott a legkevesebb pénz.⁸² Jellemző volt a kulturális öntevékenység.⁸³

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány kultuszminisztériumában (VKM) az V. ügyosztály foglalkozott a tudományos és felsőoktatási ügyekkel. 1945. július 1-jétől kezdve az ügyosztály feladata lett a veszélyeztetett művelődési értékek (műtárgyak, könyvek, gyűjtemények) megóvásának megszervezése, a tudományos munka tervszerűségének biztosítása, az elhagyott javak gondozásában való közreműködés, az elkobzott művészeti értékek elhelyezése, a művelődési és tudományos intézetek állapotának felmérése, végül a háborús károk jegyzékének összeállítása.⁸⁴ 1945 júliusában született meg a 4450/1945 M.E. sz. kor-

mányrendelet a fontos magánygyűjtemények őrizetbe vételéről. A Magyar Nemzeti Múzeumban létrehozták az Országos Gyűjteményügyi Bizottságot, amely a veszélyeztetett magánygyűjtemények biztonságáról gondoskodott. Az Országos Gyűjteményügyi Bizottság körzeti bizottságok révén vidéken is (a visszacsatolt területeket beleértve) tevékenykedett. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium az Újjáépítési Minisztériummal rendkívüli, több millió pengős segélyeket juttatott egyes rászoruló múzeumoknak. 1945 októberében módosították a rendeletet. Ettől kezdve lehetővé vált a gyűjtemények hatósági őrizetbe vétele abban az esetben is, ha a tulajdonos a helyszínen tartózkodott. Megkezdődtek a helyreállítási munkálatok, de az Újjáépítési Minisztérium csak a legszükségesebb javításokat engedélyezte (például életveszély esetén).⁸⁵

1946-ban átalakították a szervezetet. A továbbiakban a VI. (korábban V.) ügyosztály feladatköre bővült a háború során elhurcolt, gazdátlanul vagy gondozatlanul maradt műkincsek összegyűjtésével. A Műemlékek Országos Bizottsága a VII. Művészeti ügyosztály alá tartozott. 1947-től a tudományos intézetek felügyeletét a V/2 ügyosztály látta el.⁸⁶

A koalíciós korszak és a Horthy-kor múzeumi intézményrendszerében kontinuitás áll fenn. A múzeumügyet a korábban létrehozott intézmények irányították: a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa, Elnöki Hivatala és Gazdasági Hivatala, a költségvetésileg közvetlenül a Belügyminisztériumhoz tartozó⁸⁷ vidéki múzeumokat a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőisége és a Műemlékek Országos Bizottsága. Összesen 50 vidéki és fővárosi múzeum ügyeit intézték a Belügyminisztériumban, a városokban és megyékben.⁸⁸ 1946 és 1948 között működött a Köz- és Magánygyűjteményekből elhurcolt Művészeti Alkotások

Miniszteri Biztosa, 1945 és 1950 között a Veszélyeztetett Magánygyűjtemények Miniszteri Biztosa.

A Történeti (Nemzeti) Múzeumban a kiállításokat már 1943-ban lebontották, az értékeket elrejtették. A háború alatt a legnagyobb veszteség a művelődéstörténeti anyagot érte, amely a földszinti nagy raktárban – az oda menekített magánygyűjteményekkel együtt – porig égett. Budapest ostroma után üveg nélküli helyiségekben, fűtőanyag nélkül indult meg a munka, 1946-ban nyílt meg az első kiállítás, az „Orosz–magyar kapcsolatok”. A hároméves terv keretein belül újjáépültek a kiállítási helyiségek, az osztályokat bebútorozták. 1948-ban nyílt kiállítás az 1848–1849-es szabadságharc centenáriuma alkalmából, amelyet Tildy Zoltán köztársasági elnök nyitott meg.⁸⁹ 1947-ben szerveződött önálló országos múzeum-má a Néprajzi és az Iparművészeti Múzeum. Az Iparművészeti Múzeum 1946-ban a nehéz körülmények ellenére nyitotta meg „Az Iparművészeti Múzeum mesterművei” című kiállítást.⁹⁰ A Néprajzi Múzeum épületét a három éves terv keretében állították helyre.

A többi múzeum is jelentékeny károkat szenvedett.⁹¹ a Szépművészeti Múzeum anyagának egy részét nyugatra szállították, ebből még 1945 során 95 db tárgy Szentgotthárdról, 1946-ban további 322 db tárgy Bajorországból érkezett vissza.⁹² A Természettudományi Múzeum növénytári és könyvtári anyagát 1944-ben vidékre szállították a bombázások elől, nagy része így is elpusztult. A múzeumban maradt anyagok a törmelékkel keveredve szétszóródtak az épületben.⁹³

A kastélyokat kifosztották, a műkincsek nagy része elpusztult, a szakemberhiány egyre súlyosabbá vált.⁹⁴ Hiányzott a múzeumi terület összefogása, átfogó törvényi szabályozása, egységes irányítása.

Jegyzetek

¹ A Magyar Nemzeti Múzeum története 1802-ben kezdődött, amikor Széchényi Ferenc felajánlotta képekből, metszetekből, címer- és éremgyűjteményből, fegyverekből és régiségekből álló gyűjteményét, illetve könyvtárát múzeomalapítás céljára Magyarországnak. 1803-ban (vagy más források szerint 1808-ban) Festetics Júlia felajánlása (ásványgyűjteménye) gazdagította tovább az anyagot. A gyűjtemény védnöke József nádor lett.

² A legelső, a nagyközönség számára is nyitott múzeum, a londoni British Museum (1759) után a Louvre volt a második, amely 1787-ben megnyitotta kapuit. Kelet–Közép-Európában a múzeumok alapítása, illetve nyitottá válása később zajlott le: a berlini Altes Museum 1830-ban, a Prágai Nemzeti Múzeum 1818-ban, a ljubjanai múzeum 1843-ban alakult. Ebbe a folyamatba illeszkedik bele a Magyar Nemzeti Múzeum létrehozása. A fél évszázados késés ideológiai okokra vezethető vissza. Ebben a térségben a múzeumok megalakulása összekapcsolódott a nemzeti öntudatra ébredéssel, annak jelképe lett.

³ Európa más részein az államok már több múzeummal rendelkeztek, egyes országokban megjelentek a szakmúzeumok is: a müncheni Alte Pinakothek és a Glyptothek 1836-ban és 1853-ban, a szentpétervári Ermitázs 1840-ben, a bostoni Museum of Science 1830-ban jött létre.

⁴ 1807:24. tc. a Magyar Országos Széchényi Könyvtárról. „Hálás szívvel emlékeznek meg az ország karai és rendei gróf Széchényi Ferencz, királyi főkamarásmesternek azon bőkezűségéről s a közjólét gyarapítására irányzott igyekezetéről, mely szerint dicsé-

retes emlékeztető őseinek nyomdokait követvén, terjedelmes és válogatott könyvtárát, valamint kiváló gondossággal és költségteljes gyűjtött ritka pénzérmeit s jeles családok czimereit, ugyszintén földabroszait, képeit és kéziratait a magyar nemzet használatára, teljes joggal, átírta és ezekkel egy fölállítandó nemzeti muzeum alapjait dicséretes buzgósággal lerakta. Az ország karai és rendei ezen jeles és utánzásra méltó igyekezetnek, hogy emléke az ország köztörvényeiben is fönmaradjon, Ó szent felségének kegyelmes jóváhagyásával beczikkelyeztetését elrendelték.”

⁵ 1808:8. törvénycikk a Nemzeti Múzeum felállításáról és a magyar nyelv művelését előmozdító más intézkedésekről.

⁶ Fejős Imre–Körök József: *A Magyar Nemzeti Múzeum története* (Budapest, 1971, 7. p.)

⁷ 1827. évi XXXV. törvénycikk a magyar nemzeti muzeum javára tett ajánlatok beczikkelyeztetnek.

⁸ 1836. évi XXXVII. törvénycikk a Nemzeti Muzeumról

⁹ Körök József: *A muzeológia alapjai* (Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1988, 94. p.)

¹⁰ *Magyarország története a 19. században*. Szerk.: Gergely András (Budapest, 2005, 306. p.)

¹¹ Körök József: i. m., 94–96. p.

¹² A Műemlékek Országos Bizottsága a III. Művészeti csoporthoz tartozott. In: *A magyar állam szervei*. II. k. 1944–1950. (Budapest, 1985, 679. p.)

¹³ *Magyarország története a 19. században*, 473. p.

- ¹⁴ *Magyar Múzeumok* (Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1969, 78. p.)
- ¹⁵ Uo., 127–133. p.
- ¹⁶ Uo., 110. p.
- ¹⁷ A Néprajzi Múzeum formális önállóságát csak 1947-ben nyerte el, ekkor vált el szervezetileg a Nemzeti Múzeumtól.
- ¹⁸ Erzsébet Királyné Múzeum a Várpalotában, Liszt Ferenc-szoba a Zeneművészeti Főiskolán, Deák Ferenc-szoba az Országgházban
- ¹⁹ Szeged: 1883, Kecskemét: 1897, Debrecen: 1902, Pécs: 1904
- ²⁰ Pl.: Békéscsaba (1899), Gyula (1869), Kaposvár (1909), Szombathely (1872, 1900), Székesfehérvár 1873, 1910).
- ²¹ Korek József: i. m., 101. p.
- ²² Commission des Monuments, a Műemléki Bizottmány létrehozása az építészeti örökség számbavételére a forradalom után
- ²³ VII. Piusz pápa műemlékvédelmi rendelete 1802-ben a kulturális örökség megőrzésének egyik alapdokumentuma.
- ²⁴ Korábban az 1871:18. törvény (a községek rendezéséről) III. fejezete a községek jogairól és teendőiről kimondta, hogy minden olyan határozat végrehajtásához, amely történeti vagy műemlék fenntartására, átalakítására, lebontására vonatkozik, törvényhatósági engedély kell.
- ²⁵ 1881:39. tc. I. fejezet A műemlékekről és azok gondozásáról
- ²⁶ 1881:39. II. fejezet A műemlék fenntartása céljából szükséges kisajátításról: „a kisajátítandó műemlék kártalanítandó értékének bírói becslése alkalmával annak történeti vagy művészeti bece tekintetbe nem vétetik”, vagyis a tulajdonos az ingatlan valódi értékénél kevesebbet kapott.
- ²⁷ 1881:39. tc. III. fejezet Büntető határozatok
- ²⁸ 1881:39. tc. IV. fejezet A műemlékek országos bizottságáról
- ²⁹ Korek József: i. m., 98. p.
- ³⁰ A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelőségét 1897-ben, Wlassics Gyula minisztersége alatt, a VKM kezdeményezésére hozták létre (VKM 79.458 számú rendelete a működését tartalmazó alapszabály). A testület szakmai segítséget nyújtott a múzeumi anyag gyűjtésében és különböző gyűjtemények felállításában, módszertani kiadványokat jelentett meg és tanfolyamokat rendezett. Megindult a „múzeumi szakemberek” képzése.
- ³¹ Korek József: i. m., 102. p.
- ³² A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelőségének működésképtelenségét a klebelsbergi kultuszárca is elismerte, s ezt írásba is foglalta az 1929:11. törvény-cikkben: „...a tudományos és népművelő intézmények felügyeletének adminisztratív egybekapcsolása volt egyik oka a korábbi Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége életképtelenségének.” Később Hóman Bálint is bírálta, hogy az eredeti koncepcióval ellentétben a Főfelügyelőség nem működött együtt a Nemzeti Múzeummal.
- ³³ *Művelődéstörténet II. Tanulmányok és kronológia a magyar nép művelődésének, életmódjának és mentalitásának történetéből.* Szerk. B. Gelencsér Katalin (Magyar Művelődési Intézet, Budapest, 2002, 696. p.)
- ³⁴ Hajdu Tibor: *Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom* (Kossuth könyvkiadó, Budapest, 1968, 292–296. p.)
- ³⁵ Gerelyes Ede: *A magyar múzeumügy a két forradalom időszakában* (1918–1919) (Budapest, 1967, 17. p.). Csak a Tanácsköztársaság idejére szűnt meg, utána 1922-ig létezett.
- ³⁶ *Vörös Újság*, 1919. márc. 28.
- ³⁷ További tagok: Leszner Manó építész; Berény Róbert festő; Kozma Lajos iparművész; Ferenczi Béni szobrász; Wilde Lajos művészettörténész.
- ³⁸ Régiségvár, Középkori és újkori művelődéstörténeti gyűjtemény, Történelmi képcsarnok metszet- és rajzgyűjtemény, Éremtár, Központi igazgatás.
- ³⁹ Gerelyes Ede: i. m., 27. p.
- ⁴⁰ Uo., 29. p.
- ⁴¹ „A Forradalmi Kormányzótanács a kommunista proletármúzeumot létesítő határozatával, még április 18-án szakemberekből álló direktóriumot alakított, amelynek kötelességévé tette a múzeum haladéktalanul való megszervezését, a gyűjtés munkálatainak gyors megindítását.” „A múzeum, amely kezdetben a külügyi népbiztosság egyik termében volt, átköltözött már végleges helyére, a Reviczky-utca és Baross-utca sarkán lévő Wenckheim-palotába...” (*Népszava*, 1919. május 29.). Az 1910-es években az SZDP vezetőségében már felmerült a múzeumalapítási terv, mert a munkássztaély és a parasztság történetére vonatkozó anyagot nem gyűjtöttek. A Kommunista Proletármúzeumot a Tanácsköztársaság bukása után feldúlták, irattárának és gyűjteményeinek töredéke maradt fenn, ezek nagy része 1945-ben az Országos Széchényi Könyvtárban, illetve 1956-ban az Országos Levéltárban pusztult el. Lásd: Gerelyes Ede: *Kommunista Proletármúzeum 1919-ben.* In: *Legújabbkori Történeti Múzeum Évkönyve* (Budapest, 1959, 16–19. p.)
- ⁴² Gerelyes Ede: i. m., 42–43. p.
- ⁴³ Ez a fogalom akkor még nem létezett: „gyűjtők által megőrzésre elhelyezett tárgyak”. Gerelyes Ede: i. m., 39. p.
- ⁴⁴ Gerelyes Ede: i. m., 40. p.
- ⁴⁵ „A képeket tegnap kezdték átszállítani a Szépművészeti Múzeumból a Múcsarnokba, a hol már a jövő héten megnyílik az első kiállítás. Számokról beszélni ma még nem lehet, de több mint ezer kép fog bemutatásra kerülni. Minden proletár ingyen megnézheti, de a burzsoáziát sem zárják ki a műélvezetből.” (*Az Est*, 1919. ápr. 6.)
- ⁴⁶ *A Budai Naplónak* a cenzúra által törölt cikke: *Tudósüldözés.* (1920. június 26.). Lásd: Gerelyes Ede: i. m., 364. p.
- ⁴⁷ Gróf Klebelsberg Kuno 1922–1931 között töltötte be a vallás- és közoktatásügyi miniszteri posztot.
- ⁴⁸ Az Országos Magyar Gyűjteménygyűjtő Tanácsa 1922. évi november 18-i alakuló ülésen mondott elnöki beszéd. In: Gróf Klebelsberg Kuno: *Beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. 1916–1926* (Budapest, Athenaeum, 1927, 125. p.)
- ⁴⁹ A Magyar Történelmi Társulat közgyűlésein tartott elnöki megnyitőbeszéd. 1917. április 26. In: Gróf Klebelsberg Kuno: i. m., 11. p.
- ⁵⁰ Indoklás a »nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetük minősítéséről« szülő törvényjavaslathoz, 1922. július 26. In: Gróf Klebelsberg Kuno: i. m., 92. p.
- ⁵¹ 1922:19. tc. nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről. A törvényt kiegészíti az 1923:1. tc. a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról. A tc. kimondja: 2. § Az Akadémia állandó alkalmazottainak a Gyűjteménygyűjtő Tanács részvételével az Akadémia részvételével a Gyűjteménygyűjtő Tanácsában.
- ⁵² Később több intézmény központosított szerve lett: Csillagvizsgáló, Tihanyi Biológiai Intézet, Pedagógiai Könyvtár, Föld-rengésjelző Intézet, később a Magyar Történeti Intézet és a külföldi Collegium Hungaricumok. A Tanács tagságának létszáma az intézmények csatlakozásával arányosan bővült.
- ⁵³ Az 1920-as évek végén a VKM III/a ügyosztályába tartozott a műemlékvédelem, a III/b ügyosztályba a Gyűjteménygyűjtő Tanács és a vidéki közgyűjtemények. In: T. Kiss Tamás: *A magyarországi kulturális minisztériumokról (1867–1993)* (Budapest, 1993, 86. p.)
- ⁵⁴ A tanács hatáskörébe tartozott többek közt: jelölte az intézetek tudományos és közigazgatási tisztviselőit és a tudományos segéd-személyzet tagjait, megállapította az intézetek gyűjtési körét, megállapította az ásatások, továbbá a természettudományi és néprajzi gyűjtések rendszeres tervét és gondoskodott a program fokozatos végrehajtásáról, a fennhatósága alatt álló nagy közgyűjtemények számára a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyásával szervezeti és ügyviteli szabályrendeleteket alkotott, tárgyalta az intézetek vezetősége által összeállított költségvetéseket és zárószámadásokat, s ezekről jelentést tett a vallás- és közoktatásügyi miniszternek. Képviselte az önkormányzati testet és nevében jogügyleteket kötött.
- ⁵⁵ 1922:19. törvény-cikk nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről 4.§
- ⁵⁶ uo., 6.§
- ⁵⁷ Az Országos Magyar Gyűjteménygyűjtő Tanácsa 1922. évi november 18-i alakuló ülésen mondott elnöki beszéd. In: Gróf Klebelsberg Kuno: *i. m.*, 125. p.)
- ⁵⁸ Uo., 127. p.

- ⁵⁹ Elnöki beszéd a Magyar Természet-, Orvos-, Műszaki- és Mezőgazdaságtudományi Országos Kongresszus 1926. január 3-án tartott ünnepélyes megnyitói ülésén. In: Gróf Klebelsberg Kuno: i. m., 153. p.
- ⁶⁰ Korek József: i. m., 107. p.
- ⁶¹ „...taktikai okokból megtámadták a Gyűjteményegyetemet, mint egyik koncepciómat és úgy iparkodtak beállítani a dolgot, mintha ez sérelem lenne a nagy közgyűjteményekre. Mintha bizony sérelem lenne az, ha az ember valakinek autonómiát ad és ha a miniszter lemond arról a jogáról, hogy sok folyó ügyben maga intézkedhessék.” A vallás- és közoktatásügyi tárca költségvetése alkalmából 1925.február 20. tartott beszéd. A kultusztárca programja. In: Gróf Klebelsberg Kuno: i. m., 526. p.
- ⁶² Tökécszi László: *Az országos magyar gyűjteményegyetem létrejötte és működési céljai*. In: *Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete*. Szerk. Klebelsberg Éva (Gróf Klebelsberg Kuno Alapítvány, Budapest, 1994, 38. p.)
- ⁶³ A törvény, amellyel, hogy szigorúan jár el a kulturális javak veszélyeztetése esetén, nagy teret biztosít a tulajdonosnak gyűjteménye visszaszerzésére. A tulajdonos tulajdonjoga semmilyen esetben sem sérül. (1929:11. tc. I. fejezet 7. §)
- ⁶⁴ A törvény magyarázata szerint a gyűjtemények fenntartása mindig a tulajdonos (fenntartó) feladata, a közérdekből szükséges tevékenység (ásatás, gyűjtőút, kiadványok, kiállítások, közművelődés) állami feladat volt.
- ⁶⁵ „A találót és a rejtő dolog tulajdonosát kártalanításként egyenlő arányban együttvéve a lelet értékének kétharmada illeti meg.” (1929:11. tc. III. fejezet 21. §)
- ⁶⁶ A törvény magyarázata szerint az eladáshoz, a kivitelhez, a nyilvántartáshoz és a büntető rendelkezésekhez olasz, osztrák és porosz mintákat használtak (Legge No. 364/1909; az osztrák Denkmalschutzgesetz; az 1923. évi Ausfuhrverbotgesetz; a porosz Gesetzentwurf zum Schutze der Denkmale). Ezekhez az államokhoz képest több éves lemaradásunk volt a törvényi szabályozásban.
- ⁶⁷ Az egyházi tulajdonban lévő ingóságokat is össze kellett írni, listájukat beküldeni.
- ⁶⁸ 1929:11. tc. VI. fejezet
- ⁶⁹ Pontosabban ennek alapjait, lehetőségét teremtette meg.
- ⁷⁰ Tökécszi László: i. m., 39. p.
- ⁷¹ T. Kiss Tamás: *Állami művelődéspolitikai az 1920-as években* (Budapest, 1998, 14. p.)
- ⁷² Korek József: i. m., 111. p.
- ⁷³ A kor felfogása szerint a szorosan vett népművelő intézmények nem tekinthetők a törvényben körülírt közgyűjteménynek.
- ⁷⁴ *A magyar tudományosság jövője* (1920). Lásd: Hóman Bálint: *Művelődéspolitikai* (Budapest, 1938, 72. p.)
- ⁷⁵ Ujvári Gábor: *Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint kultúrpolitikája*. In: *Társadalom és kultúra Magyarországon a 19–20. században*. Tanulmányok (Pannónia, Pécs, 2003, 89–95. p.)
- ⁷⁶ *Múzeumok és könyvtárak* (1927). Hóman Bálint: i. m., 352–401. p.
- ⁷⁷ A Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati szervezetébe tartozott a Magyar Királyi Országos Levéltár, az Országos Széchényi Könyvtár, az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum, a Magyar Történelmi Múzeum, az Országos Természettudományi Múzeum és a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége. 1934:8. tc. a Magyar Nemzeti Múzeumról: 3. § Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem neve Magyar Nemzeti Múzeummá változott, amely természetesen nem magát a múzeumot jelentette (amelyet akkor Magyar Történelmi Múzeumnak hívtak), hanem magát a szervezetet.
- ⁷⁸ A Magyar Történelmi Múzeumban sokáig nem volt állandó kiállítás, egy 1914-ben megkezdett kiállítás felállítására 1925-ig húzódtott, a látogatósáma siralmas képet mutatott.
- ⁷⁹ Korek József: i. m., 107. p. Korek József a korszakot a szocialista történetírásnak megfelelően rendkívül sötéten ábrázolja. „Rövidlátó kultúrpolitikának” „visszalépésnek” nevezi a múzeumi területen tett intézkedéseket a Tanácsköztársaság programjához képest. Pedig a két világháború közötti rendszer nevelte ki azokat a fiatalokat, akik 1949-ben megteremtették Magyarországon a modern muzeológiát. A fejlődés nem állt meg, csupán lelassult, a szakértelm jelen volt, de kellő pénzügyi ráfordítás nélkül.
- ⁸⁰ A Szociáldemokrata Párt programja. 1945. augusztus 20. In: *Magyarországi pártprogramok 1944–1988* (ELTE–Eötvös Kiadó, Budapest, 2004, 52. p.)
- ⁸¹ A Nemzeti Parasztpárt programja. 1945. szeptember 1. In: *Magyarországi pártprogramok 1944–1988*, 66. p.
- ⁸² Standeisky Éva: *Kultúra és politika Magyarországon 1945–56*. In: *Társadalom és kultúra Magyarországon a 19–20. században*, 124. p.
- ⁸³ Uo., 125. p.: Munkás Kultúrmozgalmak, Magyar Népi Művelődési Intézet, Magyar Művészeti Tanács.
- ⁸⁴ T. Kiss Tamás: *A magyarországi kulturális minisztériumokról (1867–1993)*. (Budapest, 1993, 91. p.)
- ⁸⁵ Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) XIX-I-1-h 33. d.
- ⁸⁶ *A magyar állam szervei 1944–1950*. II. k. 681–682. p.
- ⁸⁷ Költségvetésük a vármegyei, városi autonómiákba volt beágyazva.
- ⁸⁸ MOL XIX-I-19-c 6. d. Múzeumok és Műemlékek Országos Központ beszámoló az elvégzett munkáról. 1951. május 30.
- ⁸⁹ Fejős Imre–Korek József: i. m., 32–35. p.
- ⁹⁰ *Budapest múzeumai* (Corvina Kiadó, Budapest, 1984, 40. p.)
- ⁹¹ A Közlekedési Múzeumban 1951-ben indult meg az anyag számbavétele. A Mezőgazdasági Múzeum újjáépítése 1949-ben kezdődött.
- ⁹² *Budapest múzeumai* (Corvina Kiadó, Budapest, 1969, 20. p.)
- ⁹³ *Magyar múzeumok 1945–1955*. (Budapest, 1955, 1. p.)
- ⁹⁴ Korek József: *Gyűjtemények, múzeumok, muzeológia* (Tanácsköztársaság, Budapest, 1976, 80. p.)

A reformkorban fellépő új politikusi és alapvetően jogászai műveltségű nemzedék létfontosságúnak tartotta a magyar társadalom és állam, s benne az igazságszolgáltatás megújítását.

Az ország társadalmi és rendi szempontok szerint elavult, s területileg is tagolt jogszolgáltatásáról lesújtó képet festett a kortárs, a centralisták meghatározó egyénisége, báró Eötvös József 1844-ben megjelent *Reform* című tanulmányában. Mint írta, „nem ismerem Európában országot, hol a bírói hatóság ennyire céliránytalanul lenne elrendezve, mint nálunk. Határtalan lassúság, s hallatlan elhamarkodás; a bírónak attól, ki által választott vagy kineveztetett, füg-

Nánási László

Az államügyészség gondolatának megjelenése a reformkorban

gése; függetlensége a törvények irányában; egyrésztől a bírói szokás vak követése, úgy, hogy ellenében világos törvényekre is hasztalan hivatkozunk; másrésztől min-